

Petrus Canisius (1521-1597)

Peter (Petrus Canisius) werd geboren te Nijmegen op **8-5-1521**. Hij was de zoon van Jakob Kanis en zijn eerste vrouw Jelis van Houweningen.

Peter was een zeer geleerd man. Daarnaast was hij een harde werker, was idealistisch, charismatisch, welbespraakt en bezat overtuigingskracht.

Hij heeft een zeer belangrijke rol gespeeld in de contrareformatie. Zo belangrijk zelfs dat zijn geestelijke nalatenschap nog steeds een zekere invloed heeft op de rooms katholieke kerk. De contrareformatie zette aan tot een meer verfijnde definiëring van de katholieke leer en de verbetering van het kerkelijk functioneren (bijvoorbeeld door het tegengaan van allerlei misstanden, het herstructureren van de administratie, verbetering van priesteropleidingen en opvoeding).

Peter was lid van de **jezuïetenorde**. Hun doelstellingen waren: het bekeren van de "heidenen", het herwinnen van degenen die hun geloof hadden verloren en bovenal: op te voeden. Hij werd een kopstuk binnen de organisatie.

Peter genoot vertrouwen tot in de allerhoogste kringen. Hij was raadsman en uitvoerder van opdrachten voor hooggeplaatste personen, onder meer de paus, keizer Karel V en keizer Ferdinand.

Erg invloedrijk werd zijn catechismus "**Summa doctrinae christianae**" (1555)

Zo vaardigde in **1557 koning Philips II** zelfs een **decreet** uit waarin hij alle Spaanse Nederlanden het gebruik van de catechismus van Petrus Canisius voorschreef met uitsluiting van alle andere leerboeken.

In Nederland was van 1920-1964 de schoolcatechismus verplicht voor de godsdienstles op de katholieke lagere school. Deze was geïnspireerd op de catechismus zoals Petrus Canisius die in 1555 uitgaf.

Peter heeft na zijn studententijd veel gereisd en daarbij een groot deel van zijn leven in Zuid-Duitsland en Oostenrijk doorgebracht. Tussendoor heeft hij zijn geboortestad Nijmegen nog maar enkele keren kunnen bezoeken. Het is opmerkelijk dat hij ondanks het vele reizen toch veel heeft kunnen studeren en schrijven.

Hij overleed te Freiburg op 21-12-1597 en werd zaligverklaard op 20-11-1864.

Paus Leo XIII noemde **Canisius “Duitslands tweede Bonifatius”** ofwel **“tweede apostel van Duitsland” (1897)**. (Studiën; godsdienst, wetenschap en letteren jrg 49, 1917 (88-2) blz. 395)

Bonifatius wordt ook de Apostel van de Duitsers genoemd. Hij wordt gezien als de inrichter van de kerkelijke structuren in het gebied van het huidige Duitsland en de binding daarvan aan de Heilige Stoel. Bonifatius werd zo de architect van het christelijke West-Europa, omdat hij een groot aandeel had in de grondvesting van de kerk van Rome en in de groei naar culturele eenheid van West-Europa.

Op 21-5-1925 werd Peter heiligverklaard en tot kerkleerbaar verheven.

De titel Kerkleerbaar of Kerkleerbaar (Doctor Ecclesiae) is een eretitel in de Rooms-katholieke Kerk die door het kerkelijk gezag in een uitdrukkelijke verklaring verleend wordt aan schrijvers en schrijfsters die uitmunten door hun heiligheid in levenswijze, hun getrouwheid aan de kerkelijke leer en hun grote geleerdheid. Deze titel werd tot op heden 37 keer toegekend in het bestaan van de kerk

Wereldwijd dragen nog vele straten, parochies, kloosters en colleges van de jezuiten de naam van Canisius.

Vanaf 1543 gaf hij in totaal 41 werken uit op het gebied van theologie, vroomheid, kerkgeschiedenis en godsdienstonderwijs (waaronder zijn beroemde catechismussen), en onderhield hij een zeer uitgebreide briefwisseling met vele vooraanstaande persoonlijkheden in Kerk en maatschappij.

Het meest omvangrijke werk over die briefwisseling is de **“Petri Canisii SJ, Epistulae et acta”**, geschreven door **Otto Braunsberger**. Het omvat 8 delen. Het bestaat uit **totaal 7550 pagina's en bevat 2420 brieven van of voor Petrus Canisius**.

De wereldberoemde catechismus van Peter Kanis, beter bekend als Petrus Canisius, is het meest herdrukte en vertaalde boek uit de Nederlandse geschiedenis. Van Canisius' beschrijving van de katholieke beginselen (in vraag- en antwoordvorm) verschenen tussen 1555 en 2005 maar liefst 1115 verschillende uitgaven in 26 talen.

(Petrus Canisius en zijn catechismus 1555-2005, , tentoonstelling in Museum Het Valkhof te Nijmegen, 26 feb.-15 mei 2005)

De jeugd van Petrus Canisius.

Peter is op **8-5-1521** geboren te Nijmegen in een huis aan de **Lage Markt**.

(Begheyn, P., Het geboortehuis van Petrus Canisius staat aan de lage markt. *Nijmeegs Katern* 28 (2014), nr. 4 (oktober), pp. 52-55))

Zijn **ouders** waren **Jacob Canis** en diens eerste echtgenote **Jelis van Houweningen**. (overl. najaar 1526)

Abusievelijk is in de Broerstraat (nr. 36) Beynumsgas een gevelsteen aangebracht met het opschrift "Hier werd geboren Petrus Canisius"

Op dit adres zal de familie pas een paar jaren later zijn gaan wonen. In ieder geval vanaf 1524.

Het huis aan de Beynumsgas was het huis van Jelis' vader, Gijsbert van Houweningen, die in 1523 overleed. (J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 12)

We vinden in het schepenprotocol de volgende aantekening:

1524 „meister Jacop Kanys, der Rechten licentiaat ende Weyndell zijn echte huysfrou" ten behoeve van Wichman van den Bergh in waerschap stellen „oeren huys ende hostat (sic), mit allen oeren rechten ende tobhoren, daer sy nu tertyt in woenen in bronckhorstgesken gelegen"

(Schepenprotocol, 6a p. Vis. Maziae 1542, los inliggend blad; v. d. Poll. Inv. O. R. A. II, 77)

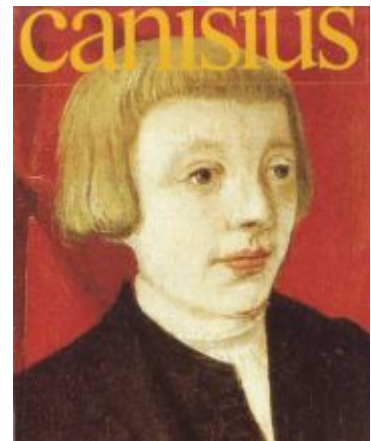
Dat kunnen we inderdaad terugbrengen naar ongeveer de plaats van de gevelsteen.

Een aantekening in het legerboek der St. Stephanskerk, waarin gezegd wordt, dat de kerk een huis bezit in „bronchorstgesken". Een zestiende eeuwse hand voegde achter den naam „bronchorst", in margine de verklaring toe: „nu benums" (Van Hoeck, *Bossche Bijdragen* 1923, blz. 77)

Toen Peter 5 jaar oud was, overleed in het najaar van 1526 zijn moeder. Ze liet behalve Peter ook dochter Wendel na. In ieder geval vóór 1530 kregen de kinderen hun tweede moeder met Wendel van den Bergh. (afkomstig van Arnhem) (Inventaris van het archief van de Familie Biesman, 1381 – 1686, Regionaal Archief Nijmegen) (J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 12)

Peter vond van zichzelf dat hij in de periode dat hij thuis opgroeide, bepaald nog niet van alle ondeugden vrij was. Dat kunnen we terugzien in een ongedateerde brief (afschrift van de hand van Braunsberger), waarschijnlijk uit zijn studentenjaren te Keulen. Een kort fragment hier uit: "Hoe dikwijls heb ik het dienstpersoneel, mijn ouders, mijn kameraden, en hen die mij vermaanden tot het goede geminacht, beledigd en niet naar behoren geëerd."

(P.J. Begheyn S.J. Een onbekende brief van Petrus Canisius aan zijn vader Jacob Kanis Jaarboek Numaga XXXVIII (1991) blz. 41-44)

De voorspelling van Reinalda van Eymeren 1534

Reinalda voorspelde in **1534** dat Peter (toen 13 jaar oud) lid zou worden van een nieuwe orde. (Jesuieten)

(De orde van de Jesuieten, (toeval?) werd gesticht in datzelfde jaar, op **15 augustus 1534** door Ignatius van Loyola in de kapel van Montmartre te Parijs als Sociëteit van Jesus. In **1540** verleende paus Paulus III aan het gezelschap de **status van religieuze orde.**)

In zijn testament dat Peter in **1596 of 1597 te Fribourg** opstelde, staat o.a.:

"Memini honestissimae viduae, quae raram pietatem vita et morte contestata est, quum Arnhemii salutarem amicos, ea divinis clara illustrationibus inter alia praemonuit de novo sacerdotum ordine prodituro, per quos licet simplices Deus fidos operarios in vineam suam brevi extruderet, ac illis me quoque aggregandum esse praedixit. Atqui nulla tunc de JESUITIS, quos nunc vocant, memoria, mentio nulla vel apud Italos vel Gallos vel Germanos usquam habebatur"

Begheyn vertaalt het zo: *Peter spreekt over **een weduwe die in hoog aanzien stond** en zowel door haar leven als door haar dood blijkt gegeven van een **zeldzame vroomheid**; zij is **beroemd door haar goddelijke verlichtingen**. Haar voorspelling aan Peter betreffende diens intrede in **de toekomstige jezuïetenorde ging nog vergezeld van andere voorspellingen**, en werd gedaan, toen hij te Arnhem vrienden bezocht.*

(met 'vrienden' zou aanverwanten bedoeld kunnen zijn: verwanten van zijn stiefmoeder.)

Begheyn heeft jarenlang een studie gemaakt over deze Reinalda en zijn conclusies worden steeds breder geaccepteerd. Intussen staat Reinalda van Eymeren afgebeeld in de eregalerij van de Haarlemse St.-Bavokathedraal.

Ondanks dat het een **hypothese** blijft, heeft Begheyn zeer aannemelijk kunnen maken, dat we haar Reinalda van Eymeren kunnen noemen.

(Zie voor uitgebreide toelichting: P.J. Begheyn in: Ons Geestelijk Erf 45 (1971), 339-375)

In diverse brieven en getuigenissen van anderen met betrekking tot Peter, komt zij voor.

Er wordt soms van een maagd gesproken, maar meestal van een weduwe.

Begheyn komt tot de conclusie dat zij een tante van Wendel van den Bergh, stiefmoeder van Peter, moet zijn geweest, met de naam Theodora of Derisken) van Eymeren.

Reinalda zou haar aangenomen kloosternaam zijn. Ze was religieuze van het Arnhemse St.

Agnietenklooster (Moderne Devotie).

Hoewel sommigen in die tijd meer moet hebben geweten over haar werkelijke naam, heeft men die uit eerbied nooit genoemd.

Ze wilde **anoniem** blijven, zoals vrij gebruikelijk was in kringen van de Moderne Devotie.

Zoals Peter zelf aangaf, had ze een zeldzame vroomheid en was ze beroemd door haar goddelijke verlichtingen.

Haar twee belangrijkste mystieke werken waren: "Vanden Tempel onser sielen" 1534 en "**Die Evangelische Peerle**" 1535.

Voor het laatste boekje verwierf een ongekennde populariteit, en had gedurende enkele eeuwen in geheel West-Europa en Noord-Amerika grote invloed. Het werd gelezen bij begijnen en kloosterzusters, bij mannelijke religieuzen en seculiere geestelijken, bij katholieken en doopsgezinden, bij eenvoudigen en hooggeplaatsten. Het werd als gebedenboek o.a. gebruikt door de Schotse koningin Mary Stuart (1542-1587) en de heiligverklaarde bisschop van Genève François de Sales (1567-1610) (Biografisch Woordenboek Gelderland, Reinalda van Eymeren)

Studententijd

Peter studeerde te **Keulen van 1536-1540** (Die Matrikel der Universität Köln, Hermann Keussen, 1919, Bnd 2, blz.935)

Hij werd op **18-1-1536** ingeschreven) als **Petr. Kanes de Novimagio.; art.; i. et s.;**

Hij studeerde er vrije kunsten (**artes**) (zoals spraakkunst, welsprekendheid, logica, rekenkunde, muziek, meetkunde en sterrenkunde). Verder weten we dat hij ook een eed aflegde(**iuravit**) en het volle bedrag aan inschrijfgeld heeft betaald (**solvit**) (Zie GN 1978 blz. 53 e.v.)

Baccalaureus artium behaald op **13-11-1536**

Op **15-3-1538** behaalde hij het **licentiaat**. (aan de middeleeuwse universiteiten een academische graad die op het baccalaureaat volgde en het recht tot lesgeven schonk)

(J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 45)

Ook studeerde hij te **Leuven**. Hij staat in **1539** ingeschreven als Petr Canis Noviomagus

(Matricule de l'Université de Louvain (Matricule de l'Université de Louvain 1528-69, blz. 125)

Hij studeerde daar het kerkelijk recht (L. van Miert)

Jacob Kanis zag in zijn zoon een toekomstige jurist, en liet hem om die reden rechten studeren te Keulen en Leuven. Tevens had hij al een rijke vrouw voor hem op het oog. Maar Peter voelde zich meer getrokken tot het **religieuze leven**, en had een gelofte afgelegd om ongehuwd te blijven omwille van het Koninkrijk van God. Daarom begon hij zijn **theologische studies**, nadat hij in **1540** tot **doctor in de wijsbegeerte** was gepromoveerd.

Peter wordt de eerste Nederlandse jezuïet op 8 mei 1543

De Sociëteit van Jezus, bekend als de jezuïeten

*De orde van de Jesuïeten, werd gesticht op **15 augustus 1534** door een groep rond de **H. Ignatius van Loyola** in de kapel van Montmartre te Parijs. In **1540** verleende paus Paulus III aan het gezelschap de status van religieuze orde*

De jezuïeten zijn tegenwoordig met 19.000 leden de grootste religieuze orde in de Rooms-Katholieke Kerk, en zijn geen kloosterorde in de gebruikelijke zin van het woord. Zo dragen de uitsluitend mannelijke leden geen pij en wonen ze niet per se samen in kloosters.

*Paters leggen de geloften van **armoede**, kuisheid en gehoorzaamheid af en **in het bijzonder gehoorzaamheid aan de paus**. Ook beloven ze om geen hoge kerkelijke functies na te streven.*

In de praktijk bestaat het werk van paters jezuïeten tot en met de dag van vandaag vooral uit het geven van onderwijs. Ze hebben universiteiten en middelbare scholen gesticht in de hele wereld, waarvan de Gregoriana-universiteit in Rome de bekendste is. Vanwege hun sterke betrokkenheid bij onderwijs en wetenschap, worden paters jezuïeten tot de intellectuele elite of zelfs de avant-garde van de kerk gerekend.

In **1543** bezocht Peter te Mainz **Petrus Faber**, die een der eerste leerlingen van Ignatius van Loyola was en deed onder diens leiding gedurende een maand de "geestelijke oefeningen" om helderheid te krijgen over zijn levenskeuze. Uiteindelijk verbond Peter zich op **8 mei** aan de Sociëteit van Jezus, op zijn 22e verjaardag.

(Petri Canisii SJ, Epistulae et acta deel 1, Otto Braunsberger, blz. 44) (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

Peter schreef hierover: *"Ik kan nauwelijks zeggen, hoezeer mijn ziel en zintuigen hierdoor veranderd zijn, hoe mijn geest verlicht is door de stralen van de hemelse genade, en hoe ik me met nieuwe energie bezielde voel. Het lijkt wel alsof ook mijn lichaam door de overvloed van Gods weldaden wordt overstroomd en ik in een nieuwe mens ben veranderd"*

Peter vormde de eerste jaren met acht andere jezuïeten een sober levende gemeenschap in **Keulen**, waar zij echter door stadsbestuur en aartsbisschop met lede ogen werden gezien. Hij studeerde theologie, legde het Mattheüs-evangelie uit, preekte en bereidde de Latijnse uitgave voor van alle geschriften van de Cyrillus van Alexandrië en Paus Leo de Grote, twee heiligen uit de 5^e eeuw, die in **1546** en **1547** het licht zagen.

Dit IHS-embleem dat de jezuïeten gingen voeren, bestond eigenlijk al eeuwen. Aan de letters zijn diverse betekenissen gegeven. De jezuïeten heten officieel 'Societas Jesu' ('Gezelschap van Jezus'); of Iesu Humilis Societas (= 'Het nederige gezelschap van Jezus'). Het zijn waarschijnlijk de jezuïeten geweest die onder de drie letters drie spijkers toevoegden; deze verwijzen naar Jezus' lijden en dood.

In **1544** stierf zijn vader. Kort na de begrafenis, waar hij bij aanwezig was, fundeerde Peter in het Nijmeegsche Gregoriushuis vijf arme scholieren een wekelijkse bedeling van brood en haring, vermeld in de rekenboeken der St. Stephenskerk. (I.v.m. zijn gelofte van armoede)
„Het Legerboeck brengt mit dat die kerckmeesters yn der tyt gehalden syn eeuwelick unde erffelick alle Vrydach yn ons kerck fuer dat middel altaer vyff erm clercken int Fraterhuis, als sie die Miss aldaer heel uth gehuert sullen hebben, ut toe richten 5 broey, elcx van 5 pd. unde 5 goeder haerinck. Dit heft dus gefundeert anno 1544 der werdiger heer doctor Petrus Canisius unde m. Jacop Canisius huisfrou anno 46.“

(v. Schevichaven, St. Stephenskerk, 268—269)(J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 18)

Zijn zuster Wendel drong er bij Peter op aan, het overige, wat hij geërfd had, voor zichzelf te houden als reserve voor de toekomst. Hij nam het restant van de erfenis mee naar Keulen en “wendde het aan voor vrome doeleinden”. Met het geld ondersteunde hij arme studenten, huurde een huis voor de jezuïetencommunity en voorzag zijn medebroeders en zichzelf van het noodzakelijke levensonderhoud.

(Joannes Hasius s.j. en de eerste levensbeschrijving van Petrus Canisius, door P.J. Begheyn In : Ons geestelijk erf 43 (1969) blz. 400)(Brief Joannes Hasius aan Matthäus Rader, Emmerik 1 april 1613) (Een nog onuitgegeven akte betreffende Petrus Canisius, door Paul Begheyn SJ, in Numaga, Petrus Canisiusnummer 1971, blz. 112)

Op **20-12-1544** ontving Peter de diakenwijding.

Op **26-6-1545** werd hij “baccalaureus biblicus” (bijbeldocent).

(Een nog onuitgegeven akte betreffende Petrus Canisius, door Paul Begheyn SJ, in Numaga, Petrus Canisiusnummer 1971, blz. 113)

Hermann von Wied

Peter was dus nog steeds geen priester. Toch werd de begaafde student namens het bestuur van de universiteit van Keulen verzocht om hun bezwaarschriften tegen Hermann von Wied, aartsbisschop van Keulen, op **10-8-1545** aan **Karel V** te overhandigen en toe te lichten.

(Petri Canisii SJ, Epistulae et acta deel 1, Otto Braunsberger, blz. 162, brief van P.C. aan Petrus Faber 12-8-1545) (Een nog onuitgegeven akte betreffende Petrus Canisius, door Paul Begheyn SJ, in Numaga, Petrus Canisiusnummer 1971, blz. 113)

Hermann von Wied wilde zijn bisdom losmaken van de kerk van Rome.

Dit gebeurde nog twee keren, vermoedelijk **tussen 18 november en 1 december te Antwerpen en een derde keer in zijn vaderstad Nijmegen op 9 februari 1546**

(Petri Canisii SJ, Epistulae et acta deel 1, Otto Braunsberger, blz. 162, brief van P.C. aan Petrus Faber 12-8-1545) (Een nog onuitgegeven akte betreffende Petrus Canisius, door Paul Begheyn SJ, in Numaga, Petrus Canisiusnummer 1971, blz. 113) (J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 88)

Van dat korte verblijf in Nijmegen maakte Peter gebruik om voor een grote menigte stadgenoten te prediken.

(Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens 1542-1582, 19-4-1546 Joseph Hansen blz. 50-51)

Verder regelde hij nog wat zaken in Nijmegen:

Zijn wekelijkse bedeling van brood en haring aan 5 arme scholieren breidde hij uit tot 8.

„Legerboek" der Sint-Stevenskerk.

Die Kerkmeesters in der tijt moeten ewelick end erffelick alle Vridach geven acht broey, ellick broet van vijff pont; noch daartoe acht herinck op elck broet enen herinck geven acht erm clercken. Dit voers. heft gemackt ende geffondirt Mester Peter Kanis end Tres Buessen end oer suster .

(F. van Hoeck S.J., De Jesuïeten te Nijmegen, blz. 8)

Peter verkocht ook zijn aandeel van een in de heerlijkheid Malden gelegen hof, den Berryckenboesh, alsmede een stuk broekland, aan Gaert van Triest en Wendel Kanis, zijn zwager en zuster, voor een flinke "som van pennongen".

in juni 1546 werd Peter tot priester gewijd.

Het kerkelijk Concilie van Trente (1545-1563)

Intussen was het concilie van Trente begonnen.

Het concilie telde drie zittingsperiodes: 1545-1547, 1551-1552 en 1562-1563. Het had tot doel de misstanden en misbruiken binnen de Katholieke Kerk aan te pakken. Ook moest duidelijkheid worden geschapen omtrent verschillende door de protestanten betwiste geloofspunten.

Kort nadat Peter zijn zaken in Nijmegen geregeld had, ontmoette hij kardinaal Otto Truchsess, met wie hij al eerder te Worms kennis had gemaakt.

Otto Truchsess von Waldburg was prins-bisschop vanaf Augsburg en kardinaal.

Truchsess zond hem in het voorjaar van 1547 naar Trente, waar Le Jay op het concilie de kardinaal vertegenwoordigde. (J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 88)

Samen met zijn ordegenoten Lejay, Laynez en Salmeron begon Peter aan de werkzaamheden van het algemene concilie. Spoedig daarop werd de kerkvergadering verlegd naar **Bologna** (wegens de pest vlg. Tesser blz. 111), waarheen **Laynez en Canisius** volgden (L. van Miert) (Petrus Canisius (1521-1597) Door Paul Begheyn SJ)

Burchard van den Bergh

In **1547**, treffen we ook **Burchard van den Bergh** aan te Bologna bij het Concilie van Trente. Hij was een broer van de stiefmoeder van Peter. Doctor Burchard was erheen gezonden door de bisschop van Ljubljana, Urban Weber, die evenals hijzelf aan het **hof van Rooms-koning Ferdinand** verkeerde. Burchard zou ook biechtvader zijn geweest van de koning..

(Studiën; godsdienst, wetenschap en letteren jrg 34, 1902 blz. 293)

Kort na zijn vertrek uit Trente reisde Burchard naar Wenen, waar hij aan de universiteit de functie van lector in de theologie ging vervullen. (Burchard van den Bergh, Enige aanvullingen op zijn levensbericht, door door Paul Begheyn SJ, Numaga 17 (1970) p.23-28)

72. Sax 13 okt. 1547 *Eximius vir Burchardus de Monte natione Geldrus ab Arnhem sac. theol. lector dt. 4 sol* (A. Micholitsch, Nederlandse Studenten aan de Universiteit te Wenen 1563-1659, in Ned. Leeuw LXXXIII (1966), kol. 225-226)

Op **23 april en 6 mei 1547** voerde Canisius op het concilie het woord bij de besprekingen over de biecht en het huwelijk. (Petri Canisii SJ, Epistulae et acta deel 1, Otto Braunsberger, blz. 682 en 684)

Einde juni 1547 vertrok Canisius met Laynez naar **Florence** in opdracht van Ignatius van Loyola, omdat de concilie-vergaderingen te Bologna geschorst waren.

(J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 112)

Begin sept. 1547 ontbood **Ignatius van Loyola hem naar Rome**, waar deze persoonlijk de laatste hand legde aan definitieve vorming van Peter. (Tesser, van Miert en Begheyn)

Vervolgens gaf **Ignatius** hem de opdracht om leraar te worden op het op te richten allereerste grote college voor de opvoeding van de jeugd van de Jesuïeten in Messina (Sicilië). Binnen vijftig jaar zouden er 292 andere colleges opgericht worden!

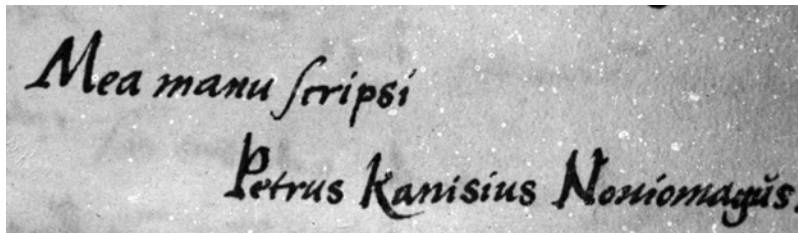
(La pédagogie des Jésuites au XVIe Siècle. Ses sources, ses caractéristiques. Louvain, Uystpruyst, J Herman blz. 5)

Op **18-3-1548** verliet hij met negen ordebroeders Rome om naar **Messina** te reizen.

Peter doceerde er rhetorica en preekte in 't latijn en in 't italiaans.

Ruim een jaar later was Peter weer in **Rome** terug om er zijn laatste geloften af te leggen.

(Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

Ondertekening door Peter van een brief uit 1548

Op **4-9-1549** legde hij in de handen van Ignatius die plechtige professie af.

Op **4-10-1549** ontving hij nog te **Bologna de doctorsgraad in de theologie**.

Hij reisde vervolgens naar Duitsland en kwam **13-11-1549** te **Ingolstadt** aan.

(L. v. Miert, Paul Begheyn, Tesser blz. 129)

Met twee medebroeders was Canisius naar **Ingolstadt** gereisd om er op verzoek van **hertog Wilhelm IV van Beieren** de verlopen universiteit nieuw leven in te blazen. Door hun inzet verviel de theologische faculteit aldaar niet verder, en kon zelfs langzamerhand weer aan betekenis winnen. Inmiddels had hij steun gekregen van de Nederlandse jezuïet, Nicolaes Florensz uit Gouda.

Peter werd er op **18-10-1550** tot rector gekozen.

Op **23-2-1552** bereikte hen een **brief van Ignatius**, waarin Canisius en Nicolaes Florensz (ofwel Goudanus) naar **Wenen** werden geroepen.

Koning Ferdinand had leraren gevraagd om de in verval geraakte universiteit aldaar een nieuw leven in te blazen.

Op **9-3-1552** kwamen zij in Wenen aan.

(J. H. M. Tesser S.J., Proefschrift: Petrus Canisius als humanistisch geleerde blz. 140)

Zij gaven onderricht aan de universiteit. In en rondom Wenen preekten zij in kerken, kloosters en aan het hof; en gaven geestelijke begeleiding aan studenten, zusters, soldaten en pestlijders. Vooral door toedoen van Peter kwam de universiteit weer tot bloei.

Even dreigde hier een einde te komen, toen **Canisius door zijn oom Burchard van den Bergh werd voorgedragen als nieuwe bisschop van Wenen.**

Sinds het overlijden van Christoph Wertwein op 20 mei 1553 was die zetel niet meer bezet. Koning Ferdinand deed tot driemaal toe pogingen om hem het bisdom aan te laten nemen. Peter zelf sprak tegen zijn medebroeder Adriaen Adriaenssens de vrees uit, dat hij „zeer groot gevaar” liep. Volgens de constituties van zijn Orde was het niet toegestaan een kerkelijke waardigheid op zich te nemen. Hoe zou hij anders immers de armoede kunnen beleven? **Bovendien meende hij dat de voordracht „niet ingegeven werd door de Heilige Geest, maar door de geest van de wereld”**

(Burchard van den Bergh, Enige aanvullingen op zijn levensbericht, door Paul Begheyn SJ, Numaga 17 (1970) p.23-28)

(Volgens een brief van Petrus Canisius aan Adriaen Adriaenssens S.J. te Leuven, Wenen 15 augustus 1553, naar een in 1613 door Joannes Hasius S.J. gemaakt afschrift, vonlangs voor het eerst gepubliceerd in: P. J. Begheyn, Joannes Hasius S.J. en de eerste levensbeschrijving van Petrus Canisius, Ons Geestelijk Erf 43 (1969) 422-423.)

Maar dankzij een zeer intensieve actie van met name Ignatius van Loyola te Rome, kon het gevaar bezworen worden, ook tot grote opluchting van Canisius zelf. (L. van Miert)(Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

In 1553 studeerde Otto Canis nog even bij zijn halfbroer Peter in Wenen.

" 1553 Otto Canisius frater doctoris Petri Canisii "

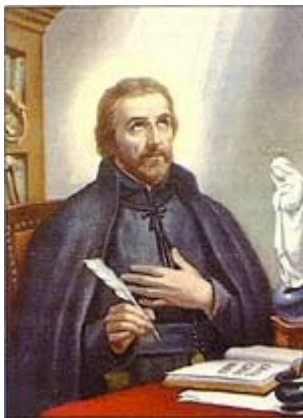
(A. Micholitsch, Nederlandse Studenten aan de Universiteit te Wenen 1563-1659, in Ned. Leeuw LXXXIII (1966), kol. 225-226)

De jongeman was met zijn oom Burchard meegeresid.

(Petri Canisii SJ, Epistulae et acta deel 1, Otto Braunsberger, blz. 431 Brief aan Wendel Canis van den Bergh)

Otto vertrok spoedig weer huiswaarts, waarschijnlijk door gebrek aan roeping.

1555 Summa doctrinae christianae, zijn eerste Catechismus

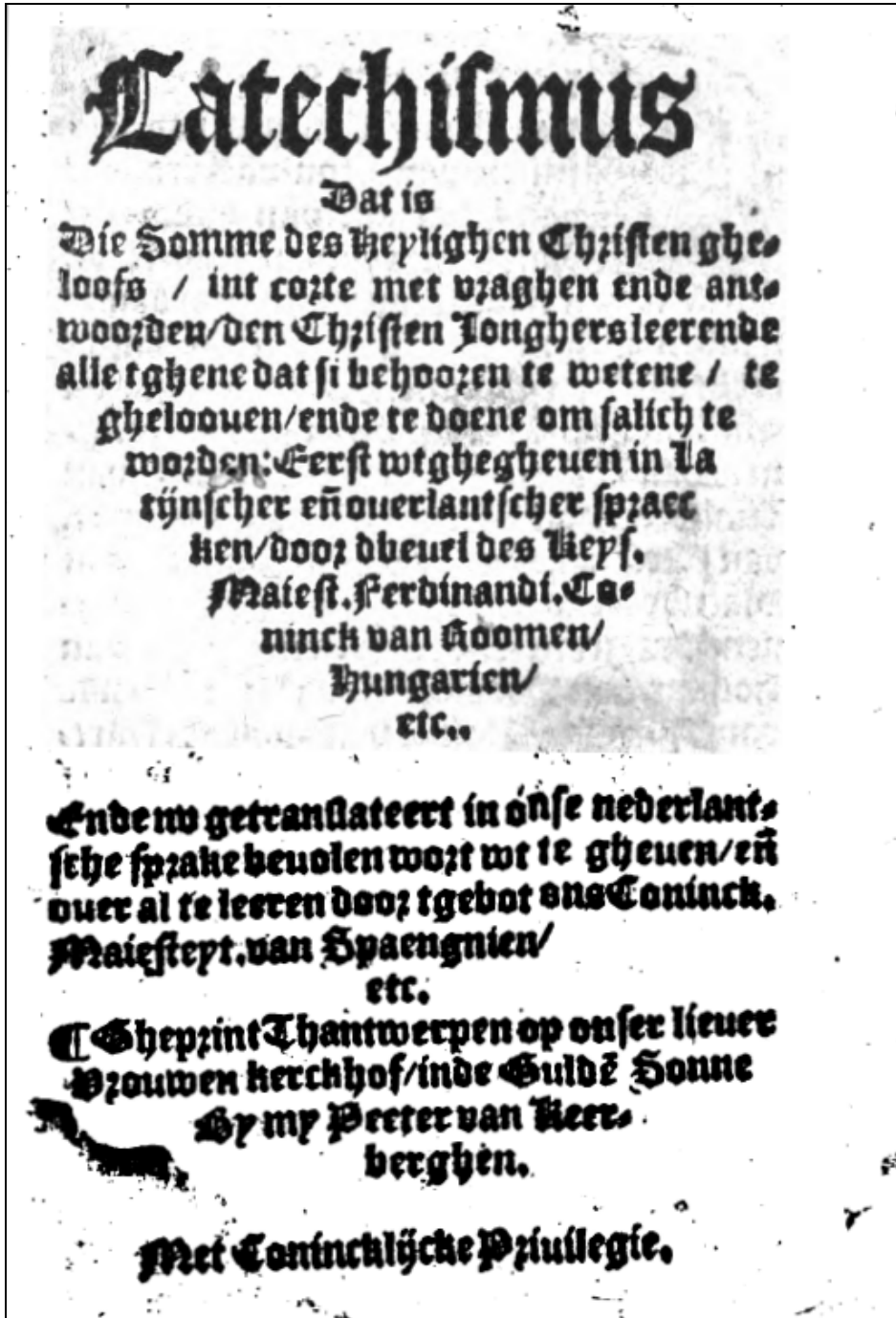

Tegen de achtergrond van het werk in Wenen, werd het plan geboren om een catechismus te schrijven, in de eerste plaats bestemd voor studenten, die een zeer beperkte kennis hadden van hun eigen geloofstraditie. De bedoeling van het boekje zou zijn 'om op een zachte manier hen die gevallen zijn op te richten, en hen die dwalen terug te voeren tot de goede weg'. Het was een zware opgave, waaraan Canisius ook 's nachts werkte. Hij voelde zich *'als een vrouw in barensnood'*. In 211 vragen en antwoorden werd de geloofsleer uiteengezet, beknopt, zakelijk, in Bijbelse termen, en

zonder ook maar ergens polemisch te zijn. Maar vanaf het ogenblik dat het boekje in april 1555 verscheen in een oplage van vierduizend exemplaren, was het een bestseller. (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

Keizer Ferdinand schreef deze catechismus voor in zijn erflanden en zijn schoonzoon Albrecht V van Beieren in zijn gebied. (Studiën; godsdienst, wetenschap en letteren jrg 49, 1917 (88-2) blz. 387)

Nederlandse vertaling van de Summa doctrinae christiana met op de voorste pagina de aanbeveling van keizer Ferdinand en het gebod van koning Philips II.

In 1557 vaardigde koning Philips II een decreet uit waarin hij alle Spaanse Nederlanden het gebruik van de catechismus van Petrus Canisius had voorgeschreven 'op de zwaarste straf met uitsluiting van alle andere leerboeken'.

(L.J. Rogier, Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en de 17e eeuw blz.378) (E. Frutsaert: De R.K. catechisatie in Vlaamsch-België vanaf het concilie van Trente. Leuven 1934, 38) (Studiën; godsdienst, wetenschap en letteren jrg 49, 1917 (88-2) blz. 387)

In **1555** had Petrus **aan de zijde van koning Ferdinand** de rijksdag te **Augsburg** bijgewoond waar de godsdienstvrede tot stand kwam.

De godsdienstvrede van Augsburg was een vredesovereenkomst die in 1555 na veertig jaar van religieuze twisten in het Heilige Roomse Rijk, met als hoogtepunt de Schmalkaldische Oorlog (1546-1552), getekend werd op de Rijksdag van 25 september 1555 een compromis bereikt tussen Ferdinand I, die zijn broer keizer Karel V verving, en de katholieke Rijksgroten aan de ene kant, en het Schmalkaldisch Verbond aan de andere kant, dat de protestantse rijkvorsten groepeerde.

Het volgend jaar verscheen hij als raadsman van de vorst op de rijksdag van **Regensburg**. (L. van Miert) (Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied jrg 31, 1898 blz.260)

Peter als raadsman van koning (keizer) Ferdinand en Otto Truchsess von Waldburg, prins-bisschop van Augsburg en kardinaal (schilderij Lud. Boel 1864)

Peter wordt eerste Provinciale Overste van de jezuiten in 'Germania Superior'

Petrus Canisius werd hogelijk gewaardeerd. Op **7 juni 1556** benoemde Ignatius van Loyola, anderhalve maand vóór zijn dood, hem tot **eerste Provinciale Overste van de jezuiten in 'Germania Superior'**, dat wil zeggen: Bohemen, Oostenrijk, Beieren en Opper-Duitsland.

Zo stonden alle jezuitencolleges in zijn gebied onder zijn toezicht. Hij bezocht ze elk jaar. In die functie zorgde hij ervoor dat hertog Albrecht van Beieren een schoolinspectie instelde die alle scholen controleerde op katholiciteit.

*In 1557 nam hij deel aan het **godsdiensgesprek te Worms**.*

*Als theologisch adviseur nam hij ook deel aan de **Poolse landdag te Piotrków (1558)**.*

*Wederom op verzoek van **(inmiddels) keizer Ferdinand** kwam **Canisius in 1559 naar Augsburg**. want deze stad moest voor het katholieke geloof behouden blijven. Canisius stelde een Duitse bisschoppenconferentie voor die hervormingen op geloofsgebied zou moeten brengen en die zou moeten aandringen op hervatting van het concilie Van Trente. Die conferentie had plaats. Nog datzelfde jaar werd Canisius officieel predikant in Augsburg en kon onder de bevolking velen bewegen tot terugkeer naar het katholicisme.*

***Begin 1559 had paus Paulus IV** een eerste officiële Index van verboden boeken vastgesteld, die door Canisius en vele anderen als te streng werd beschouwd vanwege zijn lengte en de op te leggen sancties. Korte tijd later overleed deze. Toen **paus Pius IV in 1559** aantrad, wilde deze de lijst verkorten en de sancties matigen. Uiteindelijk konden de jezuiten met zijn maatregelen akkoord gaan. Alleen de ketterse boeken die het geloof betroffen bleven verboden. De ban op de klassieke teksten en op studieboeken van niet-katholieke uitgevers werd opgeheven. In dit proces heeft Canisius een aanzienlijke rol gespeeld.*

*Ook op het hervatte **Concilie van Trente (1562-1563)** had Canisius direct en indirect als raadgever en spreker invloed, zowel in de voorfase als tijdens de zitting. Canisius, vanuit het noorden stammend en daar werkend, zag en onderkende de veelal politiek geladen problemen - de katholieke vorsten wilden hun protestantse onderdanen niet te veel in de weg leggen omdat zij hen nodig hadden en de paus wilde een strikt toegepaste leer -- en trachtte te bemiddelen en voorstellen te doen waarmee beide partijen konden leven. Het ging onder andere om de vraag wie de hoogste macht bezat: de paus of de bisschoppen; ook ging het over de invloed van de wereldlijke vorsten. Als het met gematigdheid niet op te lossen viel, koos Canisius uiteindelijk voor de kerk en paus. Hij kon daarbij in een loyaliteitsconflict komen met keizer en vorsten, die hem zeer toegenegen waren, hem nodig hadden en hem steunden.*

Na afloop van het Concilie van Trente moest Peter als pauselijk gezant de conciliebesluiten aan de Duitse bisschoppen gaan overbrengen.

(Biografisch woordenboek Gelderland nr. 7 blz. 28) (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

Sinds 1559 waren er te Maagdenburg lijvige boekwerken verschenen, waarin een team van protestantse auteurs de geschiedenis van de Kerk eeuw voor eeuw beschreef volgens hun inzichten. Deze '**Maagdenburger Centuriën**' vroegen om een weerlegging van katholieke zijde, schreef Canisius aan Laynez, zijn Algemene Overste te Rome. Deze beaamde volmondig het advies, maar wist niemand voor te dragen die voor die taak meer geschikt was dan Canisius zelf. Met een ijver die anderen meer dan eens zorgen baarde zette Canisius zich aan zijn taak, waarvoor hij naar **Dillingen** was verhuisd. (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

26 jan. 1564, had Pius IV **de besluiten van 't concilie van Trente** bekrachtigd. De koerier, die de authentieke kopieën met een pauselijk schrijven aan de Duitse bisschoppen overbracht, waren de papieren op reis afhandig gemaakt.

Nu werd Canisius door de paus met de **geheime opdracht** belast, die zelfde stukken aan de geestelijke en enkele wereldlijke vorsten te overhandigen, Ook moest hij ze aansporen om de rijksdag te Augsburg te bezoeken, waar de aanneming en uitvoering van de decreten moest worden bevorderd. Als dekmantel zou Canisius als visitator van zijn orde de reis maken. Zo bezocht hij de bisschoppen van **Augsburg, Würzburg, Osnabrück**, de geestelijke keurvorsten van **Mainz en Trier**. Verder probeerde hij **hertog Willem van Gulik-Kleef en Berg**, **schoonzoon van keizer Ferdinand**, tot een beslist katholiek leven over te halen. . (L. van Miert)

In **1564** was Peter ook nog **rector van de universiteit van Dillingen**. (Kanis 4 Gens Nostra 1974 blz.296)

In **1565** vertrok Canisius naar **Rome** omdat de generaal van de orde, Laynez overleden was. Hij nam deel aan de keuze van diens opvolger. Op **2 juli 1565** werd de vroegere onderkoning van Catalonië **Franciscus Borgia** voor dat ambt aangewezen.

Op **zondag, 25 nov. 1565** deed Peter ook **voor de laatste keer Nijmegen** aan. Hij nam zijn intrek bij zijn zwager, Godfried van Triest. 't Was bijna 20 jaar, dat Canisius zijn familie niet meer gezien had. De stadsraad vaardigde enige leden af om hun beroemde medeburger plechtig te verwelkomen. In de **stadsrekeningen van Nijmegen 1565** staat hierover:

Ons heren hebben geschenct D. petro Canisio XXI. kwart wijns in Novembri die kwart IIII brab. stuiv. ende is gehalt tot Jorden van Triest vid. IIII gld. IIII st.

Terstond na Canisius' aankomst kwam Frans van Limbrich, de rector van de "Apostolische school", zijn opwachting maken. Dringend verzocht hij hem een toespraak te houden tot de leerlingen. Door zijn roeping om de jeugd te onderwijzen in het ware geloof, stemde hij toe. Behalve de scholieren en leraren vond Canisius daar nog de kanunniken van de hoofdkerk en tal van leken, die het Latijn machtig waren. Alle aanwezigen, zo verhaalt Pater Denis, de gezelschapgenoot van Peter, waren ten eerste voldaan en stonden verbaasd over zijn **zeldzaam gemak van spreken**. De deken van St. Steven, Thomas Buys, was er over in de wolken. In een brief aan zijn bloedverwant Peter Buys S. J., schrijft hij, dat in hem **welbespraaktheid en geleerdheid verwonderlijk samengingen met bescheidenheid en nederigheid t.o.v. God**. Zijn welsprekendheid was eenvoudig onbeschrijfelijk. Waarschijnlijk op **4 dec.** verliet Canisius zijn vaderstad om er niet meer terug te keren. (Studiën; godsdienst, wetenschap en letteren jrg 40, 1908 (69-2 Blz. 362 e.v.))

In juni **1571** werd hij overgeplaatst van Dillingen naar **Innsbruck**, waar hij zijn schrijven moest combineren met het ambt van **hofpredikant** (aan het hof van Ferdinand II van Tirol, die de contrareformatie steunde). Op Canisius' aansporen liet de aartshertog overal de ketterse boeken opsporen en vernietigen. De katholieke boeken werden voor niets of voor verminderde prijs uitgedeeld.

Opnieuw werd Peter regelmatig uit zijn werk gehaald, onder meer om als geheim pauselijk gezant bij de vorsten van Tirol en Beieren (gehuwd met Anna van Oostenrijk, dochter van keizer Ferdinand I) en bij de aartsbisschop van Salzburg advies in te winnen over de middelen, waarmee de Kerk in die streken het meest gebaat zou zijn. Canisius werd gevraagd om de pauselijke afgevaardigde als raadsman te vergezellen op de **rijksdag te Regensburg in 1576**. (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ) (L. van Miert)

In de volgende jaren treffen we Canisius nu eens te **Brixen**, dan te **Landsberg**, waar hij een geschikt verblijf voor de novicen van de jezuïeten wist te verkrijgen, dan weer te **Landshut** bij hertog Willem van Beieren, die hij o.a. behulpzaam was met het vervangen van gevaarlijke boeken door katholieke geschriften.

Daarna werd Canisius aangewezen om een nieuwe vestiging tot stand te brengen van een college der Jezuïeten in het katholiek gebleven kanton **Freiburg** in Zwitserland. Na een kort oponthoud in de **kloosters Inzigkofen en Paradis (in Thurgau)** kwam hij op **11 dec. 1580 te Freiburg** aan. In **1586** legde hij de eerste steen van het college, dat op kosten van de regering werd gebouwd. Al in **1582** waren de klassen elders begonnen. Toch duurde 't tot **1596** alvorens hij de beide vleugels van het gebouw kon inwijden.

De eerste tien jaren van zijn verblijf te Freiburg betrad hij nog de kansel; na die tijd ontbrak hem daartoe de kracht. (L. van Miert)

Langzaam maar zeker voelde Canisius zijn krachten afnemen. Na een zware beroerte in **1591** diende hij zich steeds meer te ontzien. Drie jaar later kon hij het huis niet meer verlaten, en **vanaf 1596 was hij voorgoed aan zijn kamer gebonden**. In **juli 1597** openbaarde zich bij Canisius waterzucht, en later kwam daar nog slijmvliesontsteking bij. In de ochtend van **21 december** van dat jaar ontving hij de communie. Om kwart voor vier 's middags overleed hij in alle rust, in aanwezigheid van zijn huisgenoten en enkele anderen. De volgende dag werd hij met grote pracht begraven in de **Nicolaaskerk te Freiburg**. (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)

Zijn graf onder het altaar van de kerk

De „vroedschap" van de stad Freiburg getuigde op 12 maart 1626 in een ambtelijk schrijven, dat Canisius, zo lang zijn lichaamskrachten het hem veroorloofden, zeer toegankelijk geweest was en zeer bescheiden en eenvoudig in de omgang. (Een oud afschrift van het schrijven is in het Freiburger staats-archief, Missievenboek 39, p. 221—222) (Studiën; Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren jrg 53, 1921 (95-2) blz. 397)

Enkele opmerkelijkheden:

Petrus Canisius heeft een enorme hoeveelheid geschriften achtergelaten. En dat terwijl hij in zijn leven ontzettend veel gereisd heeft en daarbij ook nog heel veel taken heeft verricht. Je vraagt je af waar hij de tijd vandaan haalde..

Exorcisme

Exorcisme of duiveluitbanning is een bezwering gericht tegen slechte geesten (demonen), met de bedoeling deze uit een voorwerp, een lichaam of een plaats te verdrijven.. Ook christelijke tradities kennen het ritueel ('ceremonie') van het exorcisme waarbij demonen die bezit hebben genomen van personen uitgedreven worden. Tot op heden wordt het nog gepraktiseerd. Maar wel dient zorgvuldig te worden nagegaan of er geen sprake is van een psychische ziekte, waarvan de behandeling onder de medische wetenschap valt.

Het mag alleen door een bevoegde priester en met toestemming van de bisschop worden uitgeoefend.

Johannes Wier (Grave, 1515 ? – Tecklenburg, 24 februari 1588), dus tijdgenoot van Petrus Canisius, is een Nederlands arts die als één van de eersten protesteerde tegen de heksenvervolgingen. Hij geldt als een grondlegger van de psychiatrie en mensenrechtenverdediger avant la lettre. Hij publiceerde over o.a. zeldzame ziektes, bezeten vrouwenkloosters, seksueel misbruik.

Petrus Canisius was een kind van zijn tijd. Omdat de psychiatrie nog in zijn kinderschoenen stond, zal het voor hem lastig zijn geweest om degelijk onderscheid te maken.

Peter heeft zich met exorcisme beziggehouden. Dit ondanks dat diverse vooraanstaande jezuiten hier op tegen waren. Uiteindelijk op **18-3-1570** schreef de generaal van de orde, Franciscus Borgia te Rome, een aanmaning om geen tijd meer met bezetenen te verliezen, omdat zulk werk niet hoort bij de doelstelling van de orde en ander nuttig werk in de weg staat.

(Berhard Duhr, 1900, Die Stellung de Jesuiten in den deutschen Hexenprozessen, blz. 25)

Volgens een overlevering zou Petrus Canisius in 1567 op reis naar Innsbruck in levensgevaar gekomen zijn bij het oversteken van een riviertje in het Loifachtal. Hij zou op het nippertje gered zijn. (Afbeelding in St. Canisius Katholische Pfarrgemeinde München-Großhadern)

Typering van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ

Wat bij hem opvalt is, dat hij binnen een verziekte Kerk gebleven is, zonder cynisme, maar met mildheid en liefde. Ten aanzien van andersdenkenden had hij de volgende houding: 'Wij zullen er verstandig aan doen ons te gedragen als een voorzichtig en bekwaam geneesheer bij de behandeling van een vriend, die buitengewoon ernstig ziek is. Al wat hij weet van zijn vak, al wat hij kan, past hij zorgzaam toe en probeert hij. Dag en nacht studeert hij en geeft hij zich moeite. Maar de uitslag, de genezing laat hij over aan de schepper der natuur, aan de Heer, van het heil der mensen, aan God (Het leven van Petrus Canisius door Paul Begheyn SJ)